

Διδακτική Ενότητα 1 - Γιατί φιλοσοφεί ο άνθρωπος;

Εισαγωγικά σχόλια

Λίγα λόγια για το έργο Μετά τὰ φυσικά²

Ο κλάδος της φιλοσοφίας που καλείται μεταφυσική (ή οντολογία) πήρε το όνομά του από το έργο του Αριστοτέλη Μετά τὰ φυσικά. Το έργο αυτό αποτελείται από μικρότερα αυτοτελή έργα, που δεν έχουν γραφεί όλα την ίδια εποχή. Σε αυτό το σημείο υπενθυμίζουμε ότι ο Αριστοτέλης δεν έγραψε εγχειρίδια ή διδακτικά βιβλία, όπως τα εννοούμε εμείς σήμερα, ολοκληρωμένα και με εσωτερική συνοχή. Η διδακτική του παραγωγή αποτελείται από μαθήματα μικρότερης ή μεγαλύτερης έκτασης. Ο Ανδρόνικος ο Ρόδιος (ανάμεσα στο 40 και το 20 π.Χ.) συνένωσε τα επιμέρους μαθήματα σε πραγματείες, και δημιούργησε επίσης μερικούς από τους τίτλους που χρησιμοποιούνται ακόμα και σήμερα. Στη συγκεκριμένη περίπτωση πιθανόν έδωσε σ' αυτήν τη συλλογή τον τίτλο Μετά τὰ φυσικά, καθώς στον κατάλογο των έργων του την τοποθέτησε ύστερα από το βιβλίο του Αριστοτέλη με τον τίτλο Φυσικά. Προτίμησε δηλαδή έναν πολύ ουδέτερο χαρακτηρισμό "τὰ μετὰ τὰ φυσικά", δηλαδή τα συγγράμματα τα οποία στην έκδοσή του ακολουθούν τα φυσιογνωστικά συγγράμματα. Δεν μπορούσε να φανταστεί, βέβαια, ότι έτσι χάρισε στην ιστορία της ευρωπαϊκής επιστήμης μία λέξη πλούσια σε περιεχόμενο: τη λέξη μεταφυσική.

Ο ίδιος ο Αριστοτέλης ονομάζει τη φιλοσοφία που αναπτύσσεται σ' αυτό το έργο πρώτη φιλοσοφία, αναγνωρίζοντας τον κεντρικό και ουσιώδη χαρακτήρα της. Η πρώτη φιλοσοφία του Αριστοτέλη μάς επιτρέπει να διερευνήσουμε ερωτήματα πέρα από τα όρια της φυσικής, αφού ασχολείται με το ὄν ἢ ὅν στην καθολικότητά του, το υπαρκτό χωρίς ιδιότητες, σε αντίθεση με τις επιμέρους επιστήμες που εξετάζουν όψεις ή μέρη του ὄντος.

² Οι αναφορές που ακολουθούν προέρχονται κατά κύριο λόγο από τα εξής βιβλία: 1) Αρχές Φιλοσοφίας, Β' ΓΕΛ, ΙΤΥΕ "Διόφαντος" σ. 116, 2) Γεωργούλης Κ.Δ., Αριστοτέλους Πρώτη Φιλοσοφία (Τα μετὰ τὰ Φυσικά), εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα 2005⁵ σ.81, 3) Düring I., Ο Αριστοτέλης – Παρουσίαση και ερμηνεία της σκέψης του, τόμος Β', εκδόσεις Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1994² σσ.420-421, 4) Ross W.D., Αριστοτέλης, εκδόσεις Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1993² σσ.220, 221, 223.

γι' αυτό αποκαλείται πρώτη. Με άλλα λόγια ο Αριστοτέλης αναζητά τις πρωταρχικές αιτίες της πραγματικότητας. Άλλωστε ο άνθρωπος μελετά πρώτα αυτά που του είναι άμεσα προσιτά (τα φυσικά αισθητά όντα), για να αναχθεί μέσω αυτών στα πρότερα κατά την αντικειμενική τάξη του όντος (δηλαδή τα αίτια, τις αρχές και τα στοιχεία).

Πιο συγκεκριμένα, στα *Φυσικά* ο Αριστοτέλης είχε απαριθμήσει αυτά που θεωρεί πρώτα αίτια - το υλικό, το ουσιαστικό, το ποιητικό και τελικό αίτιο. Στα Μετά τὰ Φυσικά επιχειρεί να ελέγξει κριτικά την ορθότητα της ανάλυσής του, εξετάζοντας εάν οι προηγούμενοι φιλόσοφοι είχαν ανακαλύψει άλλα αίτια από αυτά που ο ίδιος επισημαίνει. Επιπλέον, δύο βασικά ερωτήματα τον απασχολούν:

1. Είναι δυνατή μία μοναδική υπέρτατη επιστήμη της μεταφυσικής - μία συνοπτική επιστήμη που θα μελετά τη φύση, όχι μιας συγκεκριμένης πραγματικότητας, αλλά του ίδιου του πραγματικού, και θα συνάγει τα επιμέρους γνωρίσματα του σύμπαντος από μία κεντρική αρχή;
2. Υπάρχουν μη αισθητές ουσίες, όπως υπάρχουν αισθητές και αν υπάρχουν τι ακριβώς είναι; Είναι τα *καθόλου* (καθολικές έννοιες), αυθύπαρκτες ουσιαστικές οντότητες, όπως υποστήριζε ο Πλάτων στη θεωρία των ιδεών;

Τα *Μετά τὰ Φυσικά* αποτελούνται από 14 βιβλία. Έχουν ήδη από την αρχαιότητα ονομαστεί -και αυτή πια είναι η καθιερωμένη διεθνώς ονομασία τους- με βάση τα γράμματα του ελληνικού αλφαβήτου: Α, α, Β, Γ, Δ, Ε, Ζ, Η, Θ, Ι, Κ, Λ, Μ, Ν. Το περιεχόμενο του Α' Βιβλίου που αποτελεί ιστορική και κριτική εισαγωγή για όλο το υπόλοιπο έργο:

- 1. Περιγραφική ανάλυση του σχηματισμού της ανθρώπινης εμπειρίας, επιστήμης και σοφίας· η σοφία είναι η γνώση των αιτίων.
- **2. Το θέμα της σοφίας είναι τα πρώτα αίτια.**
- 3-7 Ανασκόπηση των φιλοσοφικών συστημάτων των προσωκρατικών και του Πλάτωνα και επιβεβαίωση της ορθότητας της αριστοτελικής διαίρεσης των 4 αιτίων (βλ. παραπάνω).
- 8-9 Κριτική των προγενέστερων συστημάτων.

- 9. Επίλογος: ατέλεια των προγενέστερων συστημάτων, αναγκαιότητα απορητικής έρευνας.

Τὰ Μετὰ τὰ Φυσικά ξεκινούν με την εμβληματική φράση "**Πάντες ἄνθρωποι τοῦ εἰδέναι ὀρέγονται φύσει**". Το Κείμενο Αναφοράς της 1^{ης} Διδακτικής Ενότητας προέρχεται από το 2^ο κεφάλαιο του Α. Έχει προηγηθεί το 1ο κεφάλαιο των Μετὰ τὰ Φυσικά Α1 980a21-981b2.

Η πορεία του ανθρώπου προς τη γνώση και τη σοφία. Η ιδιαιτερότητα της σοφίας.³

Το κίνητρο που εμπνέει τον Αριστοτέλη σε ολόκληρο το έργο του είναι η επιθυμία να κατακτήσει τη μορφή της γνώσης, η οποία περισσότερο από κάθε άλλη αξίζει να ονομαστεί σοφία. Η επιθυμία της γνώσης είναι έμφυτη στον άνθρωπο και παράγεται μέσα από μία συγκεκριμένη πορεία:

1. Αφετηρία της γνώσης είναι οι **αισθήσεις**, και κατεξοχήν η όραση. Αυτό φανερώνει, στο χαμηλότερο επίπεδο, η απόλαυση (ή τῶν αἰσθήσεων ἀγάπησις) με την οποία χρησιμοποιούμε τις αισθήσεις μας.
2. Το αμέσως επόμενο στάδιο προς την κατεύθυνση της πληρέστερης γνώσης αφορά τη χρήση της **μνήμης**, που μας διαχωρίζει κατά τον Αριστοτέλη από τα κατώτερα ζώα.
3. Το μεθεπόμενο στάδιο - που μόνο ο άνθρωπος μπορεί να το φθάσει - είναι **η εμπειρία**. Καθώς συνδυάζονται περισσότερες μνήμες του ίδιου αντικειμένου κατακτούμε έναν πρακτικό κανόνα, χωρίς να μπορούμε να τον αιτιολογήσουμε (π.χ. για ένα φάρμακο που βοήθησε τον Καλλία, τον Σωκράτη και άλλους όταν έπασχαν από την ίδια νόσο).
4. Η **τέχνη**, η γνώση των πρακτικών κανόνων που στηρίζεται σε γενικές αρχές, συνιστά το αμέσως υψηλότερο στάδιο (ή μὲν ἐμπειρία τῶν καθ' ἑκάστον ἐστὶ γνῶσις ἡ δὲ τέχνη τῶν καθόλου)

³ Ross W.D., ό.π., σσ.219-220

5. Η επιστήμη, η καθαρή γνώση των αιτίων, τοποθετείται στην κορυφή της πυραμίδας. Ενώ στην περίπτωση της τέχνης το ενδιαφέρον της περιορίζεται από έναν ανώτερο πρακτικό σκοπό, η επιστήμη γνωρίζει για χάρη της ίδιας της γνώσης: είναι το τελευταίο και ύψιστο προϊόν του πολιτισμού.

☞ Η **σοφία (= φιλοσοφία)** όμως δεν πρέπει να είναι μόνο επιστήμη ή γνώση των αιτίων, αλλά γνώση των πρώτων και γενικότατων αιτίων. Η **σοφία** είναι η ευρύτερη δυνατή γνώση· η γνώση του δυσκολότερου, η ακριβέστερη γνώση, η διδακτικότερη γνώση, η πιο αυτοτελής και ανεξάρτητη γνώση, αλλά και η εγκυρότερη. Επομένως, όταν λέμε ότι κάποιος είναι **φιλόσοφος** εννοούμε⁴ ότι 1) τα ξέρει όλα, στον βαθμό που αυτό είναι δυνατό, χωρίς να διαθέτει μία ειδική γνώση στα επιμέρους θέματα, 2) έχει την ικανότητα να αναγνωρίζει δύσκολα πράγματα, που δεν γίνονται εύκολα αντιληπτά από τον κοινό άνθρωπο, 3) είναι ακριβέστερος από όλους τους άλλους και γι' αυτό 4) είναι πιο ικανός από τους άλλους να διδάξει τις αιτίες, 5) αναζητά τη γνώση για χάρη της ίδιας της γνώσης και όχι για τα αποτελέσματά της και 6) αφοσιώνεται στην ύψιστη επιστήμη. "Δεῖ γὰρ αὐτὴν τῶν πρώτων ἀρχῶν καὶ αἰτιῶν εἶναι θεωρητικὴν· καὶ γὰρ τάχαθ' οὐ καὶ τοῦ ἔνεκα ἐν τῶν αἰτιῶν ἐστίν." εννοώντας τη σοφία ως τη θεωρητική γνώση που διεκδικεί καθολική εμβέλεια.

⁴ Düring I., ό.π., τ.Α', σ.413

Κείμενο Αναφοράς: Ἀριστοτέλης, Μετὰ τὰ φυσικά, Α2, 981b12-28

Διὰ γὰρ τὸ θαυμάζειν οἱ ἄνθρωποι καὶ νῦν καὶ τὸ πρῶτον ἤρξαντο φιλοσοφεῖν, ἐξ ἀρχῆς μὲν τὰ πρόχειρα τῶν ἀτόπων θαυμάσαντες, εἶτα κατὰ μικρὸν οὕτω προϊόντες καὶ περὶ τῶν μειζόνων διαπορήσαντες, οἷον περὶ τε τῶν τῆς σελήνης παθημάτων καὶ τῶν περὶ τὸν ἥλιον καὶ τὰ ἄστρα καὶ περὶ τῆς τοῦ παντὸς γενέσεως.

Ὁ δ' ἀπορῶν καὶ θαυμάζων οἶεται ἀγνοεῖν (διὸ καὶ ὁ φιλόμυθος φιλόσοφος πῶς ἐστίν· ὁ γὰρ μῦθος σύγκειται ἐκ θαυμασίων)· ὥστ' εἶπερ διὰ τὸ φεύγειν τὴν ἄγνοιαν ἐφιλοσόφησαν, φανερόν ὅτι διὰ τὸ εἰδέναι τὸ ἐπίστασθαι ἐδίωκον καὶ οὐ χρήσεώς τινος ἔνεκεν.

Μαρτυρεῖ δὲ αὐτὸ τὸ συμβεβηκός· σχεδὸν γὰρ πάντων ὑπαρχόντων τῶν ἀναγκαίων καὶ τῶν πρὸς ῥαστώνην καὶ διαγωγὴν ἢ τοιαύτη φρόνησις ἤρξατο ζητεῖσθαι.

Δῆλον οὖν ὥς δι' οὐδεμίαν αὐτὴν ζητοῦμεν χρεῖαν ἐτέραν, ἀλλ' ὥσπερ ἄνθρωπος, φαμέν, ἐλεύθερος ὁ αὐτοῦ ἔνεκα καὶ μὴ ἄλλου ὄν, οὕτω καὶ αὐτὴν ὥς μόνην οὔσαν ἐλευθέραν τῶν ἐπιστημῶν· μόνη γὰρ αὕτη αὐτῆς ἔνεκέν ἐστιν.

Τι θέλει να αποδείξει ο Αριστοτέλης και με ποια επιχειρήματα;

Ο Αριστοτέλης θέλει να αποδείξει ότι **μονάχα η φιλοσοφία υπάρχει χάριν του εαυτού της**, και σε αντίθεση με τις άλλες επιστήμες η ιδιαιτερότητα και συνάμα ανωτερότητά της ἐγκείται στο γεγονός ότι **δεν υφίσταται για λόγους χρηστικούς και εξυπηρέτησης αναγκών**. Η συλλογιστική του πορεία διαρθρώνεται σταδιακά, βήμα προς βήμα κατ' αναλογία προς την εξελικτική πορεία του ανθρώπου. Έχει προηγηθεί η διατύπωση της αποδεικτέας θέσης "Ὅτι δ' οὐ ποιητική (ενν. η φιλοσοφία), δῆλον καὶ ἐκ τῶν πρώτων φιλοσοφησάντων"· γι' αὐτό ακολουθεῖ ο σύνδεσμος **γάρ**.

1. Διὰ **γάρ** τὸ θαυμάζειν ... περὶ τῆς τοῦ παντὸς γενέσεως: Στην πρώτη περίοδο του αποσπάσματος ο Αριστοτέλης, ὅπως και ο δάσκαλός του ο

Πλάτων (βλ. σχόλιο βιβλίου) στον *Θεαίτητο*, ισχυρίζεται πως αφετηρία του φιλοσοφεῖν είναι το θαυμάζειν με τη σημασία της πρωτογενούς έκπληξης και περιέργειας, αρχικά για τα παράξενα και παράδοξα της καθημερινής ζωής που είχαν άμεσα μπροστά τους οι άνθρωποι (τὰ πρόχειρα τῶν ἀτόπων) όπως για παράδειγμα καθημερινά φαινόμενα στατικού ηλεκτρισμού και μαγνητισμού, το ουράνιο τόξο, τις βροντές, τις αστραπές κλπ, και στη συνέχεια προοδευτικά και για τα πιο σπουδαία και σημαντικά φυσικά-κοσμολογικά φαινόμενα, όπως για παράδειγμα (οἶον ...) τα σεληνιακά, ηλιακά, αστρικά, αλλά και την ίδια τη γένεση του σύμπαντος (θέματα με τα οποία ασχολήθηκαν οι πρώτοι φυσικοί φιλόσοφοι). Είναι προφανές ότι υπάρχει μία κλιμάκωση από τα πιο κοντινά στον άνθρωπο και τις δυνατότητες της γνώσης του στα πιο μακρινά και δυσερμήνευτα.

Επομένως, η απαρχή της κατεξοχήν έλλογης δραστηριότητας του ανθρώπου, όπως είναι η φιλοσοφική σκέψη, βρίσκεται σε ένα συναίσθημα, ένα πάθος, όπως είναι το θαυμάζειν. Επομένως, η φιλοσοφική δραστηριότητα επιδρά στον άνθρωπο κατά τρόπο ολιστικό και όχι μόνο διανοητικά.

2. **Ὁ δ' ἀπορῶν καὶ θαυμάζων ... διὰ τὸ εἰδέναι τὸ ἐπίστασθαι ἐδίωκον καὶ οὐ χρήσεώς τινος ἔνεκεν.** Στη δεύτερη αυτή περίοδο ο Αριστοτέλης διατυπώνει τον ισχυρισμό ότι η απορία και ο θαυμασμός υποδηλώνουν τη συνειδητοποίηση εκ μέρους των ανθρώπων της άγνοιάς τους και κατ' επέκταση (διατηρώντας μία επιφύλαξη εἴπερ ...) την επιθυμία τους να την υπερβούν χάριν της ίδιας της γνώσης και όχι κάποιας χρησιμότητας.

☞ Αξιοπρόσεκτη είναι η παρενθετική ενισχυτική διατύπωση (διὸ καὶ ὁ φιλόμυθος φιλόσοφος πῶς ἐστίν· ὁ γὰρ μῦθος σύγκειται ἐκ θαυμασίων), αφού με τα αξιοθαύμαστα, τα αξιοπερίεργα ασχολείται τόσο ο μύθος όσο και η φιλοσοφία. Σύμφωνα με τον Κ. Τσάτσο⁵, ο μύθος έχει ως πρώτη πηγή τις αναγκαίες αντιδράσεις της ανθρώπινης συνείδησης μπροστά στο

⁵ Τσάτσος Κ. *Η έννοια του μύθου* στο Ελληνική Μυθολογία, Εισαγωγή στον Μύθο, τόμος Α', εκδόσεις Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1986, σσ. 15, 20

άγνωστο, το οποίο θέλει να εννοήσει και μέσα στο οποίο θέλει να ενεργήσει, αφού αλλιώς δεν μπορεί να ολοκληρωθεί η ύπαρξή της. Άλλωστε είναι γνωστό ότι ο μύθος είχε τη δική του φιλοσοφική αξία και δεν έπαψε ποτέ να είναι πολύτιμο εργαλείο σκέψης (βλ. Εισαγωγή, Φιλοσοφικός Λόγος σσ.49-50). Ο Αριστοτέλης έχει κατά νου τόσο τους αρχαίους μυθογράφους, όσο και τον Πλάτωνα⁶ που αξιοποιεί τον μύθο ως εργαλείο φιλοσοφικής ανάλυσης π.χ. μύθος του Σπηλαίου, όπου ο Πλάτων χρησιμοποιεί τον μύθο για να αποτολμήσει πέρα από τον λόγο, να υποστηρίξει τα θεωρητικώς αναπόδεια. Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι στο σημείο αυτό υπόκειται ένα βαθύτερο ερμηνευτικό σχήμα για την πορεία της ανθρωπότητας προς τη γνώση: από τον μύθο στον λόγο.

3. **Μαρτυρεῖ δὲ** αὐτὸ τὸ συμβεβηκός· ... ἡ τοιαύτη φρόνησις ἤρξατο ζητεῖσθαι.: Με μία σύντομη ιστορική διαπίστωση τεκμηριώνει τον προηγούμενο ισχυρισμό: μόνο όταν οι άνθρωποι ικανοποίησαν όλες τις βασικές βιοτικές ανάγκες τους και τακτοποίησαν τις υλικές προϋποθέσεις και για καλοζωία και για εξύψωση της ζωής (*πρὸς ῥαστώνην καὶ διαγωγὴν*), μόνο τότε στράφηκαν οι άνθρωποι σε αυτού του είδους την πνευματική αναζήτηση. Η φιλοσοφική δραστηριότητα υπερβαίνει τις πιεστικές ανάγκες της καθημερινής ζωής, καθώς αναπόφευκτα προϋποθέτει χρόνο ελευθερίας, άνεση ζωής.

4. **Δῆλον οὖν** ὡς δι' οὐδεμίαν αὐτὴν ζητοῦμεν χρείαν ἐτέραν ... μόνη γὰρ αὕτη αὐτῆς ἔνεκέν ἐστιν.: Ο Αριστοτέλης **συμπεραίνει εμβαθύνοντας** ότι δεν επιδιώκουμε αυτή τη γνώση για να καλύψει με τη σειρά της κάποια ανάγκη, αλλά την επιζητούμε ως τη μόνη ελεύθερη επιστήμη κατά τρόπο αναλογικό (ὥσπερ ...) με την έννοια του ελεύθερου ανθρώπου, καθώς ελεύθερος είναι εκείνος ο άνθρωπος που υπάρχει για τον εαυτό του και όχι για κάποιον άλλο. Όπως ο ελεύθερος άνθρωπος υπάρχει για τον

⁶ Düring I., ό.π., τ. Α', σ. 413, υποσ. 114

εαυτό του, έτσι και φιλοσοφία υπάρχει για τον εαυτό της. Είναι προφανές ότι για τον Αριστοτέλη τέτοια γνώση δεν είναι εφικτή για κάποιον που είναι δούλος ή γυναίκα. Πάντως, η ιδέα σύνδεσης φιλοσοφίας και ελευθερίας προϋπάρχει ήδη στον Πλάτωνα (βλ. *Πολιτεία*, 499a). Τέλος, αποτυπώνεται μία βαθιά αίσθηση του φιλοσόφου τόσο για τη συγχρονία όσο και για τη διαχρονία: μόνο ένα ελεύθερο πνεύμα μπορεί να φιλοσοφήσει αληθινά, αλλά και μόνο στην κατεχοχήν ελεύθερη πόλη (όχι βέβαια για τους δούλους ή τις γυναίκες) την Αθήνα ευδοκίμησε ο φιλοσοφικός λόγος. Επισημαίνουμε βέβαια ότι χάρη στους δούλους και τους μετοίκους υπήρχε επαρκής ελεύθερος χρόνος α) για τους ελεύθερους πολίτες να φιλοσοφούν, β) να συμμετέχουν στις δημοκρατικές διαδικασίες (η φιλοσοφία σε διανοητικό επίπεδο αντιπροσωπεύει ό,τι η δημοκρατία σε πολιτικό).

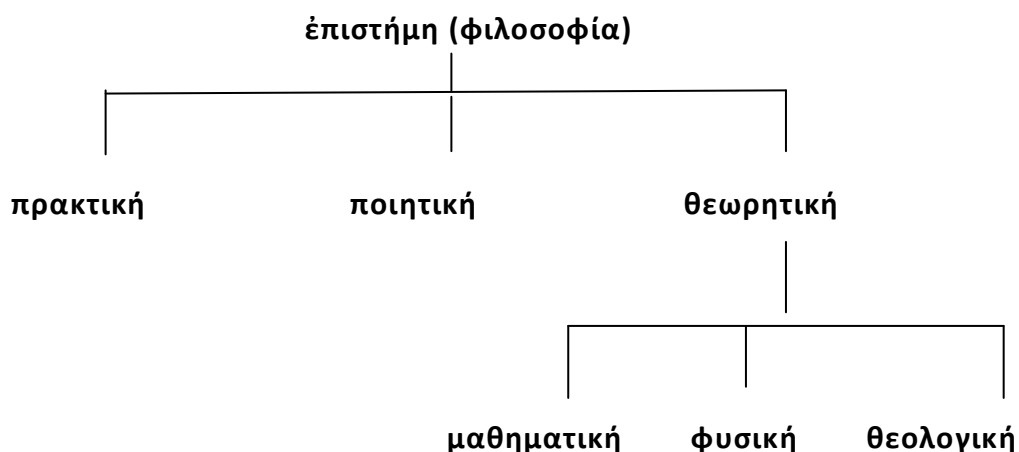
Η διαίρεση της φιλοσοφίας και των επιστημών. Η σχέση της φιλοσοφίας με τις επιστήμες⁷.

Στο βιβλίο *Ε των Μετά τὰ Φυσικά* ο Αριστοτέλης μας παρέχει κοινή διαιρετική βάση και για τη φιλοσοφία και για τις επιστήμες. Η δυνατότητα για μία κοινή διαίρεση στηρίζεται στην αντίληψή του ότι κάθε φιλοσοφία είναι συγχρόνως και επιστήμη, χωρίς να συμβαίνει όμως και το αντίθετο.

Για τον Αριστοτέλη οποιαδήποτε ανθρώπινη σκέψη αναφέρεται είτε σε ηθικά-πολιτικά πρακτικά προβλήματα (*πρακτική*) ή στην παραγωγή χρήσιμων και ωραίων πραγμάτων (*ποιητική*) είτε σε θεωρητική μελέτη επιδιώκοντας την καθαρή γνώση (*θεωρητική*) (*Μετά τὰ Φυσικά*, E1, 1025b 25: *πᾶσα διάνοια ἢ πρακτικὴ ἢ ποιητικὴ ἢ θεωρητικὴ*). Οι θεωρητικές επιστήμες διαιρούνται σε 3 ομάδες ανάλογα με το εξεταζόμενο αντικείμενο:

⁷ Γεωργούλης Κ.Δ., *Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*, εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα 1994² σ.262-265, Λυπουρλής Δ., *Αριστοτέλης. Ηθικά Νικομάχεια. Εισαγωγή-μετάφραση-σχόλια* (Τόμ. 1ος: βιβλία Α'-Δ'), εκδόσεις Ζήτηρος, Θεσσαλονίκη 2006, σελ. 311

1. **θεολογική** (ή **πρώτη φιλοσοφία**): τα αντικείμενα που έχουν χωριστή ύπαρξη, αυθυπαρξία, και δεν υπόκεινται σε αλλαγή και μεταβολή π.χ. οι έννοιες και ο θεός (σημ. η έννοια του θεού στον Αριστοτέλη είναι διαφορετική από αυτή του χριστιανικού θεού· ο Αριστοτέλης αναφέρεται στο *πρῶτο κινουῦν ἀκίνητον*).
2. **φυσική** (η **δεύτερη φιλοσοφία**): τα φυσικά αντικείμενα έχουν χωριστή ύπαρξη, αυθυπαρξία, αλλά υπόκεινται σε αλλαγή και μεταβολή· πρόκειται για τα όντα της φυσικής πραγματικότητας.
3. **μαθηματική**: τα μαθηματικά αντικείμενα δεν έχουν χωριστή ύπαρξη και δεν υπόκεινται σε αλλαγή και μεταβολή.



Με βάση τα παραπάνω η φιλοσοφία δεν είναι ούτε ποιητική ούτε πρακτική δραστηριότητα του ανθρώπινου νου, αλλά θεωρητική στοχεύοντας αποκλειστικά στη γνώση. Επιπλέον, ο φιλόσοφος διαφέρει από τον επιστήμονα, διότι: 1) Η θεώρηση του φιλοσόφου είναι γενική και συνθετική, καθώς υπερβαίνει τα όρια που διαχωρίζουν τις επιστήμες. 2) Έχει την αρμοδιότητα να υποβάλει σε κριτικό έλεγχο χωρίς εξαίρεση τα θεμελιώδη αξιώματα και τις θεμελιώδεις έννοιες, επί των οποίων στηρίζονται οι επιστήμες και να εκτιμά την ορθότητα και την αποτελεσματικότητα των μεθόδων, που χρησιμοποιούν οι επιστήμονες.

Η πρώτη "ιστορία της φιλοσοφίας"

Χωρίς να είναι αυτός ο στόχος του, ο Αριστοτέλης στο *Μετά τὰ φυσικά* παρουσιάζει πράγματι την πρώτη ιστορία της φιλοσοφίας, προβαίνοντας σε μία μεθοδική όσο και κριτική ανάλυση της συνεισφοράς όλων των Ελλήνων φιλοσόφων· από τον Θαλή τον Μιλήσιο ως τον Πλάτωνα.

Μία ιστορία που στο σύνολό της επιδιώκει την απόδειξη της φιλοσοφίας του, αλλά η οποία κατέληξε να είναι η πηγή όλων των ιστοριών της φιλοσοφίας που ακολούθησαν. Ακόμα και ο τρόπος με τον οποίο ο Αριστοτέλης οργάνωσε την παρουσίαση αυτή, δηλαδή ο προσδιορισμός της αρχής της φιλοσοφίας και η επιλογή των φιλοσόφων στους οποίους αναφέρθηκε, καθόρισε τη δομή όλων των ιστοριών της φιλοσοφίας που ακολούθησαν⁸.

Γι' αυτό και δομεί το κεφάλαιο Α2, το σχετικό με τις απαρχές της φιλοσοφίας:

α) με τη χρήση χρονικών προσδιορισμών (*καὶ νῦν καὶ τὸ πρῶτον, ἐξ ἀρχῆς, εἴτα*),

β) με διπλή χρήση του ρήματος *ἄρχομαι* (*ἤρξαντο, ἤρξατο*).

γ) με μία ρητή αναφορά στο *συμβεβηκός*, δηλαδή στο ιστορικό συμβάν,

δ) με ευρεία χρήση ιστορικών χρόνων.

Η ιστορικότητα, λοιπόν, της φιλοσοφίας, στη διαχρονία και τη συγχρονία της, διαπερνά τη σκέψη του. Επιπλέον, παρατηρούμε ότι απουσιάζουν οι αυστηρές περιοδολογήσεις και χρονολογικές αναφορές ή τεκμηριωμένες συνέχειες. Ακολουθεί ένα μάλλον σχηματικό ιστορικό υπόβαθρο που δεν αποτελεί πρωτοτυπία των *Μετά τὰ Φυσικά* και της αναφοράς του Αριστοτέλη στη γένεση της φιλοσοφίας. Με τη συγκεκριμένη μέθοδο, δηλαδή την εκλογικευμένη, αφαιρετική υπέρβαση της ιστορίας, ο Αριστοτέλης, ως αυθεντικός φιλόσοφος (και όχι ιστορικός), θα καταφέρει να αρθρώσει οργανωμένα τον δικό του, προσωπικό φιλοσοφικό λόγο, υποτάσσοντας κάθε ιστορική περιπτωσιολογία.

⁸ Berti En. *Αριστοτέλης στο Ιστορία της Φιλοσοφίας*, τόμος 1, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2018, σσ. 324-326

Η απορητική μέθοδος

Ὁ δ' ἀπορῶν καὶ θαυμάζων οἶται ἄγνοεῖν· Καθώς, όπως είδαμε, η απορία γίνεται αφετηρία της φιλοσοφικής αναζήτησης, ήταν επόμενο ο Αριστοτέλης να θεωρεί την αποκαλούμενη "απορητική μέθοδο" ως την αρχική και τη θεμελιώδη φιλοσοφική μέθοδο. Από την άποψη αυτή ο Αριστοτέλης επανέρχεται στην αρχική αφετηρία από την οποία ξεκίνησε ο Σωκράτης, και με αυτή την έννοια είναι γνήσια σωκρατικός. Η απορητική μέθοδος είναι ο τρόπος με τον οποίο η επιστήμη αναπτύσσεται, καθώς αποτελείται από την έκθεση αποριών, δηλαδή προβλημάτων, τη διατύπωση αντίθετων λύσεων για καθεμία από τις υποθέσεις, την εξέταση των συνεπειών αυτών των υποθέσεων και την αποδοχή όσων αντιστέκονται καλύτερα στις ενστάσεις⁹.

Ενδιαφέρουσες γλωσσικές επιλογές

Στο κείμενο αυτό παρατηρούμε ότι το ύφος του Αριστοτέλη είναι στοχαστικό, λιτό, σαφές και ακριβές. Κυριαρχεί η αντικειμενική και εναργής επιχειρηματολογία και ο επιστημονικός λόγος. Αξιοσημείωτες είναι οι παρακάτω γλωσσικές επιλογές:

- **τὸ θαυμάζειν, τὸ φεύγειν τὴν ἄνοιαν, τὸ εἰδέναι, τὸ ἐπίστασθαι**· Ο Αριστοτέλης επιμένει στη **χρήση έναρθρων απαραιμφάτων** εκεί που θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει αφηρημένα ουσιαστικά. Δίνει, έτσι, έμφαση στον **ενεργητικό**, προσωπικό χαρακτήρα της φιλοσοφικής δραστηριότητας, αλλά και στην **ιστορικότητα της φιλοσοφίας**.
- **καὶ νῦν καὶ τὸ πρῶτον**· Με το **νῦν** η έναρξη του φιλοσοφείν τοποθετείται στη συγχρονία της: ανά πάσα στιγμή, και στο παρόν, μπορεί κάποιος, με αφετηρία την έκπληξη και την περιέργεια, να αρχίσει να φιλοσοφεί. Με την αιτιατική **τὸ πρῶτον** η έναρξη του φιλοσοφείν τοποθετείται στη διαχρονία της: κάποια στιγμή στο

⁹ Berti En., ό.π., σ. 327, Γεωργούλης Κ.Δ. (1994²), ό.π. σ. 260

(ελληνικό) παρελθόν, έχοντας ως αφορμή επίσης την έκπληξη και την περιέργεια, εμφανίστηκαν οι πρώτοι (φυσικοί) φιλόσοφοι.

- **ἑδίωνον, ζητεῖσθαι, ζητοῦμεν**· Με την επιλογή των συγκεκριμένων ρημάτων ο Αριστοτέλης υποδηλώνει τον πιεστικό χαρακτήρα των φιλοσοφικών αποριών. Ενδιαφέρουσα και η τροπή από το παρελθοντικό τριτοπρόσωπο **ἑδίωνον** στο παροντικό πρωτοπρόσωπο **ζητοῦμεν**, με την οποία ο Αριστοτέλης εντάσσει και τον εαυτό του στη χορεία των φιλοσόφων, των ανθρώπων που στοχάζονται ελεύθεροι.

Επισημάνσεις για τα Παράλληλα Κείμενα¹⁰

Παράλληλο 1ο, Πλάτων Συμπόσιον 203e-204b

- Όπως είναι γνωστό, όλα τα έργα του Πλάτωνα, εκτός από την *Απολογία του Σωκράτη* και τις *Επιστολές*, είναι γραμμένα σε διαλογική μορφή. Επιπλέον, παρά τη δυσπιστία του για τον γραπτό λόγο, τελικά κατέφυγε τελικά σε αυτόν για να αποτυπώσει τις φιλοσοφικές θέσεις του, αλλά προτίμησε τη μορφή του διαλόγου, που του επέτρεπε να διατηρήσει τη διανοητική ευελιξία και την κριτική αμεσότητα της προφορικής συζήτησης. Η πλατωνική διαλεκτική, η μέθοδος αυτή της αναζήτησης της φιλοσοφικής αλήθειας μέσα από τη ζωντανή αντιπαράθεση και τον άμεσο έλεγχο κάθε άποψης που διατυπώνεται, βρήκε στη διαλογική μορφή των έργων του την ιδανική λογοτεχνική της έκφραση. Επιπλέον, ο Πλάτων χρησιμοποίησε πολλές φορές τον μύθο (δες για παράδειγμα τον μύθο της σπηλιάς στην Πολιτεία) πάντοτε όμως για να συμπληρώσει μian αυστηρή φιλοσοφική απόδειξη, όχι ως αυτόνομο τρόπο, ισοδύναμο με τις άλλες φιλοσοφικές μεθόδους, για να οδηγηθεί ο άνθρωπος στην γνώση. Πάντως, ίσως επειδή και ο ίδιος δεν απέρριπτε εντελώς την αξία της συμβολικής μυθικής αφήγησης¹¹.

¹⁰ Η διδασκαλία των Παραλλήλων Κειμένων και των Κειμένων Αυτενέργειας **δεν είναι υποχρεωτική** και δεν αποτελούν μέρος της διδακτέας-εξεταστέας ύλης.

¹¹ Βλ. Εισαγωγή στον Φιλοσοφικό λόγο, ό.π., σσ. 38 & 49-50

Ο Αριστοτέλης¹², ωστόσο, γράφει με έναν τρόπο που θυμίζει τον σημερινό τρόπο γραφής της φιλοσοφίας· για την ακρίβεια, είναι αυτός που πρώτος καθιερώνει την επιστημονική πραγματεία ως όχημα μετάδοσης της φιλοσοφίας. Στα αριστοτελικά κείμενα κυρίαρχος δεν είναι ο συγγραφέας ή τα λογοτεχνικά προσώπεία του, αλλά τα προβλήματα που συζητούνται και οι θέσεις που εκτίθενται. Ένα συγκεκριμένο πρόβλημα αποτελεί την αφετηρία κάθε αριστοτελικής πραγματείας. Πριν προχωρήσει στην έκθεση των δικών του θέσεων, ο Αριστοτέλης παραθέτει τις απόψεις των άλλων φιλοσόφων (πολλές φορές, και τις διαδεδομένες αντιλήψεις των κοινών ανθρώπων), προχωράει στην ανάλυση και την κριτική τους, για να καταλήξει σε ορισμένες θεμελιώδεις απορίες – σε φιλοσοφικά και επιστημονικά διλήμματα. Η δική του τώρα συμβολή παίρνει κατά κανόνα τη μορφή μιας αποδεικτικής διαδικασίας¹³.

Παρά τις εμφανείς διαφορές στον τρόπο φιλοσοφικής γραφής είναι προφανές ότι τόσο ο διάλογος επιτρέπει την ανάλυση και κριτική των επιμέρους απόψεων, καθώς επιτρέπει να τίθενται απορίες, άρα συμβάλει αποφασιστικά στην αναζήτηση της αλήθειας όσο και ο μύθος, αφού κατά τον Αριστοτέλη "όποιος αγαπά τους μύθους είναι κατά κάποιο τρόπο και φιλόσοφος, αφού οι μύθοι συντίθενται από γεγονότα θαυμάσια". (Δες και παραπάνω σχόλια για τη σχέση μύθου και λόγου.)

- Βασικό χαρακτηριστικό όσων φιλοσοφούν είναι ότι α) έχουν επίγνωση της άγνοιάς τους, καθώς συνειδητοποιούν τι δεν έχουν (σε αντίθεση με τους μωρούς) και β) νιώθουν τον πόθο, την επιθυμία να μάθουν (όρέγονται τοῦ εἰδέναι). Τουναντίον δεν φιλοσοφούν α) οι σοφοί, αφού αποδεδειγμένα είναι κάτοχοι της αληθείας και της σοφίας. (Ο Πλάτων αργότερα θα διατυπώσει την άποψη ότι η ιδιότητα της σοφίας ανήκει

¹² Στα νεανικά του χρόνια και ο Αριστοτέλης συνέγραψε 19 έργα εκλαϊκευτικού χαρακτήρα, από τα οποία τα περισσότερα ήταν γραμμένα σε διαλογική μορφή κατά το πλατωνικό πρότυπο. Οι διάλογοι αυτοί αν και υστερούσαν μάλλον σε θεατρικότητα, ήταν προσεγμένοι από λογοτεχνική σκοπιά. Στους παλαιότερους διαλόγους ανήκουν πιθανότατα το *Περί ρητορικής* και ο *Εὐδημος ἢ Περί ψυχῆς*.

¹³ <https://www.kathimerini.gr/807586/interactive/epikairothta/hgetes/aristotelhs>

αποκλειστικά στον θεό (ως έκφραση της Ιδέας του Αγαθού) και είναι ανέφικτη για τους θνητούς.)¹⁴ β) οι αποκαλούμενοι ως μωροί (άμαθεῖς) που δεν συνειδητοποιούν την άγνοιά τους, έχουν ατελή γνωστική λειτουργία (ακρισία)¹⁵ και νιώθουν ικανοποιημένοι με τον εαυτό τους, ενώ δεν θα έπρεπε. Η φιλοσοφία, έτσι, περιγράφεται ως μια διαρκώς ατέλεστη ροπή προς τη γνώση, στην πιο ολοκληρωμένη όμως και απόλυτη μορφή της. Τελικά, η ίδια η ετυμολογία της λέξης φιλοσοφία, "ο έρωτας, η επιθυμία για τη σοφία", γίνεται το ίδιο το πρόγραμμα της φιλοσοφίας. Ο Συκουτρής σχολιάζει: "Με την αγάπη προς την ανώτερη πνευματικότητα (**φιλοσοφία**) υπερπηδά κανείς ήδη την κατάσταση της **άμαθείας**, για δύο λόγους: πρώτον διότι αυτό το ξεκίνημα προς τη σοφία, προς κάτι δηλαδή θείο, είναι απόδειξη συγγενείας ψυχικής προς το θείο· έπειτα διότι σημαίνει απαλλαγή από το μεγαλύτερο κακό της ψυχής, την πνευματική ολιγάρκεια."

- Αξιοσημείωτη η τελευταία φράση του παράλληλου κειμένου: "επειδή είναι από πατέρα μεν σοφόν και πολυμήχανον, **από μητέρα δε αμήχανον και όχι σοφήν**" για τη θέση της γυναίκας στην αρχαιότητα. Πβ. την άποψη του Αριστοτέλη στα Πολιτικά: "Στους βαρβάρους όμως η γυναίκα και ο δούλος ανήκουν στην ίδια τάξη. Και η αιτία γι' αυτό είναι το γεγονός ότι δε διαθέτουν από τη φύση τους τη δυνατότητα να εξουσιάζουν, αλλά η κοινωνία τους είναι μια κοινωνία δούλης και δούλου. Γι' αυτό ακριβώς λένε οι ποιητές ότι είναι εύλογο οι Έλληνες να εξουσιάζουν τους βαρβάρους, διότι με βάση την ίδια τη φύση ο βάρβαρος δε διαφέρει από το δούλο".

¹⁴ Συκουτρής Ι., Πλάτωνος Συμπόσιον, εκδόσεις Εστία, Αθήνα 1995¹³, σ.144, υποσ. 3

¹⁵ Συκουτρής Ι., ό.π., σ.144, υποσ. 2

Παράλληλο 2ο, Ρενέ Ντεκάρτ, Οι αρχές της φιλοσοφίας

- Ο Ρενέ Ντεκάρτ προς το τέλος του βιβλίου *Αρχές Φιλοσοφίας* διατύπωσε τη περίφημη φράση, όπου παρομοιάζει όλη τη φιλοσοφία με δέντρο, που έχει για ρίζες του τη μεταφυσική, για κορμό τη φυσική και για κλαδιά όλες τις άλλες επιστήμες, που ανάγονται σε 3 κύριες: την ιατρική (εννοούσε τη φυσιολογία), τη μηχανική και την ηθική: την τελειότητα ηθική, που προϋποθέτοντας την αμέριστη γνώση όλων των άλλων επιστημών, αποτελεί την ανώτατη βαθμίδα της σοφίας.

Από το συγκεκριμένο απόσπασμα διαφαίνεται ότι ο Ντεκάρτ συμφωνεί με τον Αριστοτέλη στ' ότι η φιλοσοφία συνιστά μελέτη της σοφίας, η οποία ξεπερνά την εμπειρία και συνιστά την τέλεια γνώση, η οποία με τη σειρά της συνάγεται από τα πρώτα αίτια, τις πρώτες αρχές, καθώς η πρώτη φιλοσοφία (η βασική έννοια στα *Μετὰ τὰ φυσικά*) και για τον Αριστοτέλη έχει το ίδιο βασικό αντικείμενο μελέτης. Ωστόσο, ο Ντεκάρτ δίνει μία πιο χρηστική προοπτική στη φιλοσοφία (τόσο για την *καθοδήγηση της ζωής του όσο και για τη διατήρηση της υγείας του και για την επινόηση όλων των τεχνών*), αλλά σε κάθε περίπτωση είναι εμφανής η επιστημονική στόχευση, η συγκρότηση στέρεης γνώσης, δηλαδή *ἐπιστήμης*, στο οποίο θα συμφωνούσε ο Αριστοτέλης.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Παραθέτουμε μερικούς ορισμούς που δόθηκαν κατά καιρούς για τη φιλοσοφία από φιλοσόφους για εμβάθυνση σε σχέση με το τι είναι φιλοσοφία για τον Αριστοτέλη:

☞ *Ο πρώτος που χρησιμοποίησε τον όρο φιλοσοφία και ονόμασε τον εαυτό του φιλόσοφο είναι ο Πυθαγόρας. Υποστήριξε ότι δεν υπάρχει κανένας άνθρωπος σοφός. Σοφός είναι μόνο ο θεός. Φιλόσοφος ό τήν σοφίαν άσπαζόμενος. Διογένης Λαέρτιος, Βίοι φιλοσόφων, 1.12*

☞ *Επειδή η φιλοσοφική μας ενασχόληση δεν έχει ως στόχο της, όπως άλλες, τη θεωρητική γνώση (η έρευνά μας δεν γίνεται για να μάθουμε τι είναι η*

αρετή, αλλά για να γίνουμε ενάρετοι –αλλιώς δεν θα είχε κανένα νόημα), είναι ανάγκη να εξετάσουμε το ζήτημα των πράξεων, δηλαδή το πώς πρέπει να τις πράττουμε. Αριστοτέλης, Ἠθικά Νικομάχεια 1103b26-28

☞ Δεν μπορεί κανείς να μάθει τη φιλοσοφία. Διότι πού βρίσκεται; Ποιος την κατέχει; Και από ποια γνωρίσματα μπορεί κανείς να την αναγνωρίσει; Μπορεί κανείς μόνο να μάθει να φιλοσοφεί. Immanuel Kant

☞ Φιλοσοφία θα πει: να βρίσκεσαι καθ' οδόν. Τα ερωτήματά της είναι ουσιαστικότερα από τις απαντήσεις της, και κάθε απάντηση μετατρέπεται σε νέο ερώτημα. Karl Jaspers, Εισαγωγή στη φιλοσοφία, 102

☞ Δεν μπορείτε να υπερβείτε τη φιλοσοφία χωρίς να την πραγματώσετε. [...] Δεν αρκεί να τείνει η σκέψη να πραγματωθεί, πρέπει και η πραγματικότητα να τείνει να γίνει σκέψη. [...] Η φιλοσοφία είναι κριτική που ζητά επίμονα την πραγμάτωσή της. Karl Marx, Κριτική της εγγελιανής φιλοσοφίας του δικαίου

Ασκήσεις

Ασκήσεις κατανόησης του κειμένου αναφοράς

1. Με βάση το αρχαίο κείμενο (αναφοράς) να χαρακτηρίσετε τις παρακάτω διατυπώσεις ως Σωστές ή Λανθασμένες με ένα Σ ή Λ αντίστοιχα. Να τεκμηριώσετε την επιλογή σας γράφοντας τη χαρακτηριστική φράση του αρχαίου κειμένου που την επιβεβαιώνει.
 1. Αφετηρία της φιλοσοφίας κατά τον Αριστοτέλη είναι η περιέργεια και ο θαυμασμός.
 2. Τα φαινόμενα της σελήνης και του ήλιου ανήκουν στα παράξενα της καθημερινής ζωής και αυτά πρώτα προβλημάτισαν τους ανθρώπους.
 3. Τι στιγμή που απορεί κάποιος αντιλαμβάνεται την άγνοιά του.
 4. Είναι παράλογο κάποιος να ισχυριστεί κανείς ότι όποιος αγαπά τους μύθους είναι και φιλόσοφος.
 5. Ο Αριστοτέλης ισχυρίζεται ότι παράλληλα με την ικανοποίηση των άμεσων βιοτικών αναγκών, ο άνθρωπος άρχισε να φιλοσοφεί.
2. Πώς ξεκίνησε ο άνθρωπος να φιλοσοφεί κατά τον Αριστοτέλη;
3. Γιατί η φιλοσοφία είναι η μόνη ελεύθερη επιστήμη;

Ασκήσεις ερμηνευτικές

1. Με ποια επιχειρήματα ο Αριστοτέλης καταλήγει στη διαπίστωση: "*Δῆλον οὖν ὡς δι' οὐδεμίαν αὐτὴν ζητοῦμεν χρεῖαν ἑτέραν*";
2. Γιατί κατά τον Αριστοτέλη αυτός που αγαπά τους μύθους είναι και φιλόσοφος κατά κάποιον τρόπο; Ποια είναι η άποψη του Πλάτωνα για το ίδιο θέμα;
3. Το παραπάνω απόσπασμα είναι από το έργο του Αριστοτέλη *Μετὰ τὰ φυσικά*. Μπορείτε να δικαιολογήσετε τον τίτλο που δόθηκε στο σύνολο του έργου από τον Ανδρόνικο τον Ρόδιο με βάση το συγκεκριμένο απόσπασμα;

Ασκήσεις λεξιλογικές

1. Με ποιες λέξεις του αρχαίου κειμένου παρουσιάζουν ετυμολογική συγγένεια οι παρακάτω λέξεις: *χέρι, πέραςμα, πένθος, περιουσία, φυγάς, ιδέα, βωμός, σχήμα, νους, φήμη*.
2. *προϊόντες, σύγκειται, συμβεβηκός, υπάρχοντων, φαμέν*: Να γράψετε από δύο ομόρριζα ουσιαστικά (απλά ή σύνθετα) στην ν.ε. για καθένα από τους προηγούμενους ρηματικούς τύπους.
3. *πρόχειρα, παθημάτων, διαγωγήν, φρόνησις*: Για κάθε μία από τις προηγούμενες λέξεις να γράψετε μία περίοδο λόγου στη ν.ε., όπου η ίδια λέξη, σε οποιαδήποτε μορφή της θα χρησιμοποιείται με διαφορετική σημασία από αυτήν που έχει στο αρχαίο κείμενο.

Ασκήσεις Παράλληλων Κειμένων

A. Αφού μελετήσετε το παρακάτω κείμενο, θεωρείτε ότι η άποψη του Βίτγκενστάιν είναι σύμφωνη με τις απόψεις που διατυπώνει ο Αριστοτέλης για την αφετηρία και τις επιδιώξεις της φιλοσοφικής δραστηριότητας. Να τεκμηριώσετε την απάντησή σας (70-80 λέξεις).

Ξεκινάμε με μια διανοητική δυσφορία σαν του παιδιού που ρωτάει: "Γιατί;" Το ερώτημα του παιδιού δεν είναι σαν εκείνο του ώριμου

ανθρώπου· είναι μια έκφραση απορίας και όχι αίτημα για παροχή ακριβών πληροφοριών. Έτσι και οι φιλόσοφοι ρωτούν: “Γιατί;” και “Τι;”, χωρίς να ξέρουν τι ακριβώς είναι αυτό που ρωτούν. Εκφράζουν ένα αίσθημα διανοητικής δυσφορίας... Τα φιλοσοφικά προβλήματα έχουν τη μορφή: “Τα ‘χω χαμένα” Λούντβιχ Βίτγκενσταϊν, Αφορισμοί και εξομολογήσεις

Β. Αφού μελετήσετε το παρακάτω κείμενο, σε ποιο βαθμό θα αποδεχόταν ή θα απέρριπτε ο Αριστοτέλης τις ωφέλειες που προκύπτουν κατά τον συγγραφέα από την ενασχόληση με τη φιλοσοφία; Να τεκμηριώσετε την απάντησή σας (70-80 λέξεις)¹⁶.

Εκείνοι που μελετούν φιλοσοφία, σπουδάζουν ή καταγίνονται με φιλοσοφική έρευνα είναι σε θέση να αναπτύξουν μερικές πολύ χρήσιμες ικανότητες: να λύνουν προβλήματα, να οργανώνουν λογικά τις σκέψεις τους, να διατυπώνουν έγκυρα και, καμιά φορά, ακαταμάχητα επιχειρήματα, να επικοινωνούν με τους άλλους με λόγο συγκροτημένο, εύλογο, τεκμηριωμένο, να αναλύουν κριτικά και να ξεδιαλύνουν τις βασικές ιδέες που είναι τρέχουσες στην καθημερινή ζωή, να αξιολογούν με τρόπο κριτικό την πορεία της συλλογικής ανθρώπινης ζωής και να συμβάλλουν στη διαδικασία αλλαγής της. Θεόφιλος Βέικος, Εισαγωγή στις φιλοσοφικές σπουδές, εκδ. Γρηγόρης, Αθήνα 1988, σ. 222

¹⁶ Το συγκεκριμένο κείμενο μπορεί να τεθεί και ως παράλληλο και στην επόμενη διδακτική ενότητα.